

Turizam u Zapadnohercegovačkoj županiji

Čutura, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:978904>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-12-04**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)



Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Marko Čutura

Turizam u Zapadnohercegovačkoj županiji

Prvostupnički rad

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Curić

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Turizam u Zapadnohercegovačkoj županiji

Marko Čutura

Izvadak: Ovaj rad analizira atraktivne prirodno-geografske i društveno-geografske, komunikacijske i receptivne faktore koji su utjecali na razvoj turizma u Zapadnohercegovačkoj županiji. Na osnovu tih atraktivnih faktora određeni su tipovi turizma koji su razvijeni, ali i oni za koje postoji potencijal za razvoj. Analizom statističkih podataka o turističkom prometu i smještajnim kapacitetima prikazan je dosadašnji turistički razvoj prostora. Na kraju je izvedena SWOT analiza turizma Zapadnohercegovačke županije.

20 stranica, 6 grafičkih priloga, 5 tablica, 30 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: turizam, Zapadnohercegovačka županija, turistički razvoj, SWOT analiza

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Curić

Tema prihvaćena: 16. 1. 2020.

Datum obrane: 24. 9. 2020.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

Tourism in West Herzegovina County

Marko Čutura

Abstract: This paper analyzes the attractive natural-geographical and socio-geographical, communication and receptive factors that influenced the development of tourism in the West Herzegovina County. Based on these attractive factors, the types of tourism that have been developed have been determined, but also those that have the potential for development. The analysis of statistical data on tourist traffic and accommodation capacities shows the current tourist development of the area. Finally, a SWOT analysis of tourism in the West Herzegovina County was performed.

20 pages, 6 figures, 5 tables, 30 references; original in Croatian

Keywords: tourism, West Herzegovina County, tourist development, SWOT analysis

Supervisor: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Undergraduate Thesis title accepted: 16/01/2020

Undergraduate Thesis defense: 24/09/2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb,
Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ

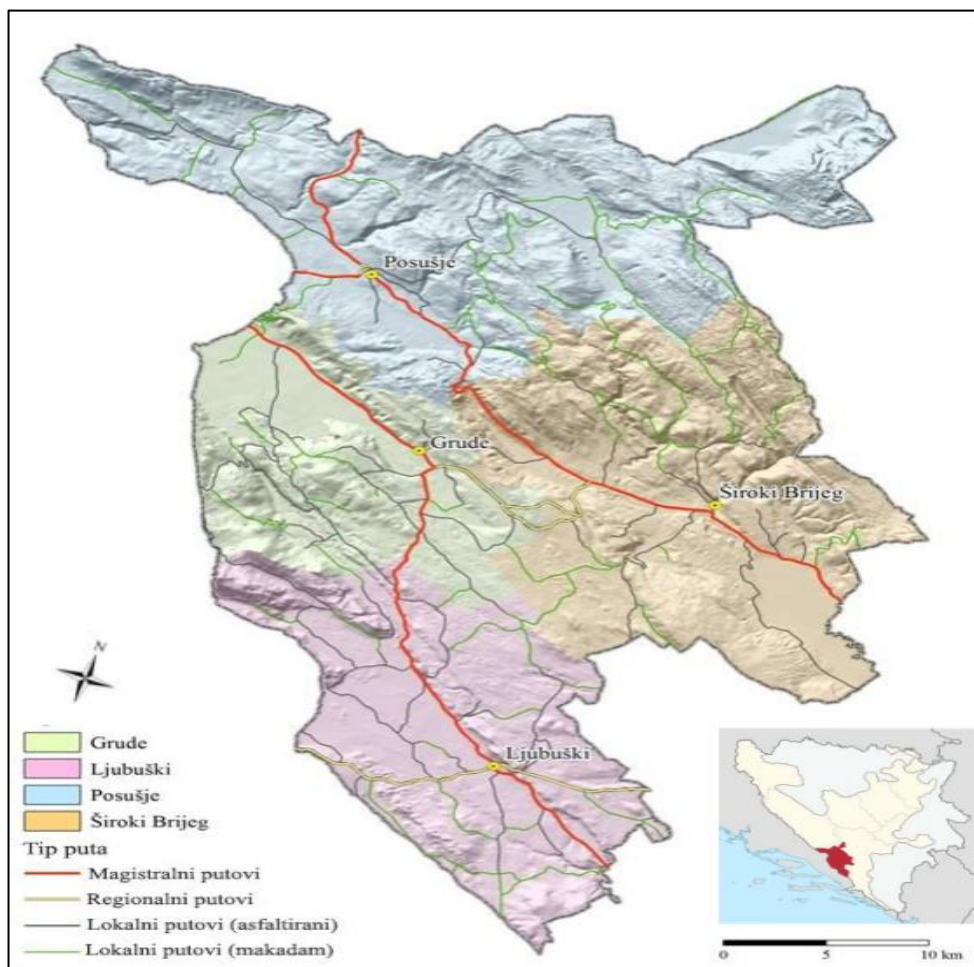
1. UVOD	1
1.1. Područje istraživanja	1
2. METODOLOGIJA	2
3. FAKTORI RAZVOJA TURIZMA	3
3.1. Atraktivni faktori.....	3
3.1.1. Prirodno-geografski faktori	3
3.1.1.1. <i>Klima</i>	3
3.1.1.2. <i>Reljef</i>	4
3.1.1.3. <i>Hidrografski elementi</i>	5
3.1.1.4. <i>Flora i fauna</i>	6
3.1.1.5. <i>Zaštićena prirodna područja</i>	6
3.1.2. Društveno-geografski faktori	7
3.1.2.1. <i>Kulturno-povijesni spomenici i kulturne ustanove</i>	8
3.1.2.2. <i>Kultura života i rada, manifestacije</i>	8
3.2. Komunikacijski faktori.....	9
3.3. Receptivni faktori	9
4. TURISTIČKI RAZVOJ ŽUPANIJE	10
5. SWOT ANALIZA TURIZMA	15
5.1. Snaga (eng. <i>Strengths</i>).....	15
5.2. Slabosti (eng. <i>Weaknesses</i>)	15
5.3. Prilike (eng. <i>Opportunities</i>).....	15
5.4. Prijetnje (eng. <i>Threats</i>).....	15
6. ZAKLJUČAK	17
LITERATURA	18
IZVORI	18
POPIS SLIKA I TABLICA	IV

1. UVOD

Turizam je jako važan i jedan od najbrže rastućih gospodarskih sektora na svijetu. Prema definiciji Svjetske turističke organizacije (UNWTO) „Turizam je ukupnost odnosa i pojava koji proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako je takvo putovanje poduzeto radi odmora i uživanja te se njime ne zasniva stalno prebivalište i ne poduzima se neka gospodarska djelatnost; gospodarska djelatnost koja obuhvaća turistička kretanja i sve odnose koji proizlaze iz takvih kretanja.“ (URL 1). U Bosni i Hercegovine turizam se počeo kasno razvijati, a obilježen je velikom polarizacijom turističkog razvoja u regijama Hercegovina i Središnja planinska regija u kojima se ostvari većina turističkog prometa BiH (Glamuzina i dr., 2017). Kao i u cijeloj BiH, tako i u Zapadnohercegovačkoj županiji, turizam se počeo kasnije razvijati, a kao glavni razlog razvoja može se smatrati dobra povezanosti s Hrvatskom kao važnom turističkom destinacijom i položaju unutar izletničkog pojasa turista iz Splitsko-dalmatinske županije. U ovom radu tema istraživanja je turizam na prostoru Zapadnohercegovačke županije, a ciljevi rada su istraživanje razvoj u dosadašnjem razdoblju kao i aktualno stanje turizma na ovom prostoru, određivanje atraktivnih, komunikacijskih i receptivnih faktora koji su utjecali i koji u budućnosti mogu potaknuti na razvoj.

1.1. Područje istraživanja

Zapadnohercegovačka županija je jedna od deset županija u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine, te se nalazi u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine (sl. 1.). Na zapadu graniči s Republikom Hrvatskom, na sjeveru s Herceg-Bosanskom županijom i Hercegovačko-neretvansko županijom, s kojom graniči i na istoku. Administrativno-teritorijalni ustroj županije čine četiri jedinice lokalne samouprave od čega dva grada, Široki Brijeg i Ljubuški, te dvije općine, Posušje i Grude. Županijsko sjedište je u Širokom Brijegu. Na površini od 1 362,2 km² živi 93 529 stanovnika, od čega su 98% Hrvati (URL 2, URL 3, URL 4, URL 5, URL 6). Stoga gustoća iznosi 68,66 st./km² što je malo više od prosjeka BiH (64,91 st./km²) (URL 2). Županija ima dobar prometno-geografski položaj i važno je prometno područje kroz koje prolazi nekoliko magistralnih putnih pravaca: Mostar – Split, Sarajevo – Mostar – Split, Mostar – Posušje – Kupres – srednja Bosna te Mostar – Livno (Bihać – Zagreb) (Galić, 2015).



Sl. 1. Položaj i administrativno-teritorijalni ustroj Zapadnohercegovačke županije
Izvor: Galić, 2015

2. METODOLOGIJA

Metode korištene u radu su desk metode, primarno prikupljanje i analiza literature i izvora te interpretacija statističkih i grafičkih podataka te terensko istraživanje. Podaci o turističkim dolascima i noćenjima, smještajne kapacitete za razdoblje od 2011. do 2020. preuzeti su iz publikacija Federalnog zavoda za statistiku. Podaci za dolaske, noćenja i smještajne kapacitete su obrađeni u programu Microsoft Excel. Pokazatelj prosječnog boravka u danima je izračunat iz podataka tako da je ukupan broj noćenja podijeljen s ukupnim brojem dolazaka za pojedinu godinu. Podatke preuzete iz publikacija Federalnog zavoda za statistiku treba uzeti uz dozu opreza jer ne prikazuju stvarno stanje, a razlog tome je što se sav turistički promet ne registrira, odnosno ne prijavljuju se svi gosti. Ali usprkos tome, i dalje su dobar pokazatelj razvoja jer pokazuju smjer i trenutačnu razinu razvoja turizma.

3. FAKTORI RAZVOJA TURIZMA

Za razvoj turizma u određenom prostoru veliku važnost predstavljaju elementi turističke ponude, koji su veoma često odlučujući u donošenju odluke o putovanju. Faktori se mogu podijeliti na atraktivne ili privlačne, komunikacijske ili prometne i receptivne ili prihvatne.

3.1. Atraktivni faktori

„Prostor je jedan od osnovnih faktora razvoja turizma, čije prirodno-geografske i društveno-geografske karakteristike, te odnosi koji postoje i djeluju između njih, određuju turistički potencijal, vrste i oblike turizma te način turističke valorizacije.“ (Kadušić i dr., 2019, 42). Atraktivni elementi se mogu dodatno raščlaniti na prirodno-geografske i društveno-geografske faktore ili elemente.

3.1.1. Prirodno-geografski faktori

Prirodno-geografski faktori uvjetuju odgovarajuće vrste turizma, te su osnova razvoja rekreativnih vrsta turizma (Kadušić i dr., 2019). Ovi faktori se dijele na klimatske elemente prostora, reljef ili geomorfološki elementi, hidrografske elemente, flora i fauna, te zaštićena prirodna područja.

3.1.1.1. Klima

Klima je jedan od najvažnijih elementa turističke atrakcijske osnove jer određuje razvoj pojedinih vrsta turizma, ali isto tako i duljinu turističke sezone. „Relativno malo područje koje obuhvaća Zapadnohercegovačka županija odlikuje se veoma raznolikom klimom, što je posljedica geografskog položaja, odnosno činjenice da se ovo područje nalazi na prijelazu između Jadranskog primorja i visokih planina Bosne“ (Kustura, 2016, 133). Većinu Županije karakterizira sredozemna klima sa suhim i toplim ljetom (Csb), sa srednjom mjesečnom temperaturom najtoplijeg mjeseca između 22°C i 24°C. Dok najjužniji krajevi, koji su ujedno i najbliže moru, imaju sredozemnu klimu sa suhim i vrućim ljetom (Csa), odnosno najsjeverniji krajevi (planinski) umjereno toplu i vlažnu klimu s toplim ljetom (Cfb) gdje s porastom nadmorske visine dolazi do pada temperatura i duljeg zadržavanja snježnog pokrivača (FHMZ, 2020). Prosječna godišnja količina padalina se kreće između 1800 mm i 2200 mm, dok je u planinskim dijelovima između 2200 mm i 2600 mm od čega najveći dio čini snijeg što posebno pogoduje razvoju zimskog turizma. Što se pak tiče insolacije, ovaj dio Bosne i Hercegovine je najosunčaniji s između 2300 i 2400 sati što je pogodovalo razvoju kupališnog turizma (FHMZ, 2020). Osim zimskog turizma koji privlači najveći broj turista, planinski dio razvija mogućnostima ljetnog turizma zasnovanog na klimatskim pogodnostima i prirodnim ljepotama. Karakteristični vjetrovi za ovo područje su bura, jak i suh sjeveroistočni vjeter koji puše na

mahove s planina stoga je neugodan, te jugo, topao i vlažan vjetar koji puše s mora koji donosi nestabilno vrijeme i samim time razdražljivost. Generalno gledajući oba vjetra negativno utječu na turizam.

3.1.1.2. Reljef

Reljef predstavlja jedan od značajnih čimbenika u atrakcijskoj osnovi budući da utječe i na ostale prirodno-geografske i društveno-geografske elemente. Zapadnohercegovačka županija obiluje raznovrsnim reljefom koji je kvalitetan resurs za razvoj različitih tipova turizma. Geomorfološki gledano Županija pripada dvjema reljefnim makro regijama Bosne i Hercegovine, sjeverni i manji dio područja dio je makro regije bosanskohercegovački Dinarski krš, dok južni i veći dio spada u makroregiju niske Hercegovine (Kustura, 2016). Na sjeveru je masiv Čvrstica, gdje Županiji pripada jugozapadni i istočni dio masiva s najvišim vrhom Pločno (2228 m.n.v.). Pored najvišeg vrha Pločno, na Čvrstici se nalazi još 14 vrhova viših od 2000 m.n.v., a neki od njih su Draga kosa (2217 m), Veliki Jelinjak (2170 m), Kapci (2156 m), Veliki Vilinac (2113 m) (URL 7). Iako svi vrhovi nisu u Zapadnohercegovačkoj županiji oni imaju veliku turističku vrijednost za Županiju jer gotovo sve planinarske ture počinju iz Dugog polja (podno Čvrstice) gdje se nalaze tri planinarska doma (PD Masna Luka, PD Blidinje, PK Munika). Osnovna morfološka komponenta Čvrstice je naglašena energija reljefa s najvećim vrijednostima vertikalne raščlanjenosti u BiH s preko 1000 m/km², te naglašeni stupanj georaznolikosti kojega obilježava iznimno bogatstvo reljefnih oblika, raznolikost litološkog sastava i geološke strukture (Lepirica, 2005). Upravo ovakva konfiguracija terena privlači planinare i turiste iz različitih dijelova zemlje i Europe, naročito planinare iz Hrvatske. Osim za planinarenje, Čvrstica ima veliku važnost za razvoj skijališnog turizma za čije je potrebe izgrađen SRC „Risovac“, koji ne pripada Županiji (1,5 km od granice) ali ima veliku važnost za nju prvenstveno kao tranzitni prostor prema skijališta, jer većina turista dolazi iz Dalmacije, te prostor s izgrađenim vikend kućama za iznajmljivanje.

Kao dio dinarskog krša krška polja su dio krajobraza ovog prostora s pojedinačnim geološko-geomorfološkim oblicima i hidrografskim elementima kao što su Rakitno polje, Posuško polje, Imotsko polje, Ljubuško polje, Mostarsko blato itd. Od pojedinačnih geološko-geomorfoloških oblika najbrojnije su ponikve, ponori, slapovi, škrape i vodopadi, ali ima i jama i pećina, većinom na rubovima polja. Poznatije pećine Vrbine kod Kongore (Grude), Ravlića pećina u Peć-Mlinima (Grude), Hajdučka pećina u Batinu (Posušje), Mijatova pećina u Parku prirode Blidinje (Posušje), Šimićeva pećina (Posušje), Rajina pećina (Ljubuški), Šabića pećina (Ljubuški) od kojih jedino turistički valorizirana Ravlića pećina koja se nalazi visoko iznad

vrela rijeke Tihaljine (Kustura, 2016) (sl. 2.). Krš Zapadnohercegovačke županije bogat je i brojnim jamama, a velika koncentracija ovih speleoloških objekata karakteristična je, prije svega, za njen južni dio, odnosno dolinu Trebižata (Kustura, 2016), a najpoznatija je Bubalova pećina nedaleko od Hardomilje (Ljubuški) koja, zajedno s ostalim jamama, može valorizirati za razvoj speleoturizma.



Sl. 2. Ravlića pećina kod Gruda

Izvor: URL 13

3.1.1.3. Hidrografski elementi

Hidrografski elementi su najprivlačniji resursi suvremenog turizma bez obzira o kojem obliku i vrsti turizma je riječ, a najveći značaj vode za turistička kretanja odnosi se na mogućnost razvoja različitih sportsko-rekreacijskih aktivnosti, kao što su plivanje, veslanje, ribolov i sl. (Kadušić i dr., 2018). Što se tiče hidrografski elemenata u Županiji koji su turistički valorizirani ili imaju mogućnost za valorizaciju su jezera Blidinje, Tribistovo, te rijeke Trebižat i Lištica. Jezero Blidinje je nastalo antropogenim djelovanjem u ponornoj zoni kako bi se spriječilo daljnje otjecanje vode (Radoš, 2017), a jezero privlači turiste svojim krajolikom, te ljeti ugodnom klimom prostora koja ga čini idealnom izletničkom destinacijom za turiste iz okolnih mjesta i Dalmacije. Uz to Blidinjsko jezero je geomorfološki spomenik prirode, te se ujedno nalazi i u Parku prirode Blidinje (Kunst, 2019). Tribistovsko jezero je akumulacijsko jezero izgrađeno za vodoopskrbu cijele općine Posušje i samim time na jezeru nisu dopuštene nikakve

djelatnost, pa ni one turističke ali je pored jezera izgrađeno kupalište kao izletnička destinacija prvenstveno stanovnika Posušja ali i gostiju iz okolnih mjesta.

Rijeka Trebižat, rijeka koja od svog nastanka mijenja devet imena ovisno kroz koje mjesto prolazi (Culuša – Ričina – Brina – Suvaja (Posušje) – Matica – Vrljika (Imotski) – Tihaljina – Mlade – Trebižat (Ljubuški)), je turistički najvaloriziraniji hidrografski element ovog prostora prvenstveno zbog slapova Kravica i Koćuše koji zbog svoje ljepote i atraktivnosti privuku preko 250 000 gostiju svake godine (Kunst, 2019). Slapovi Kravice su nastali radom sedronosne rijeke Trebižat, čija su sedronosna područja proglašena geološkim spomenikom prirode, a svojom ljepotom privlače turiste, a još je razvijena i kupališni turizam (URL 9). A osim Kravica i Koćuše na rijeci Trebižat se nalaze i druge atrakcije, npr. kanjon Brine koji je valoriziran za avanturistički turizam, a nalazi se približno 1 km zapadno od Posušja (URL 5), zatim izvor Tihaljine (Grude) gdje je izgrađen i avanturistički par Peć Mlini koji nudi mogućnost raftinga niz rijeku (URL 10). Turistička valorizacija rijeke Lištice (Široki Brijeg) je prvenstveno kroz valorizaciju vrela i kanjona Lištice (Borak), koji su ujedno i geomorfološki spomenik prirode, za sportsko-rekreacijski turizam (Kunst, 2019).

3.1.1.4. Flora i fauna

Bitan dio atrakcijske osnove nekog prostora predstavljaju flora i fauna, što pridonosi da pojedino područje stekne određenu fizionomiju s posebnim karakterom pejzaža i tipičnim ambijentom. Veći dio Zapadnohercegovačke županije pripada mediteranskoj biogeografskoj regiji Bosne i Hercegovine, dok sjeverniji dio pripada alpsko-visokonordijskoj regiji (Đug i Škrijelj, 2009). Od flore najzastupljenija je makija uz grab, jasen, dren, klen, javor, hrast lužnjak i medunac, šipak (na jugu), te zimzelenog drveća bora, jele, kleka, te reliktnog bora munike čiji se najveći kompleks u Europi nalazi u šumskom rezervatu Masna Luka unutar Parka Prirode Blidinje (na sjeveru) (Galić, 2015). Najveću turističku vrijednost imaju vinogradi, odnosno vinova loza autohtonih hercegovačkih sorti blatine i žilavke koje se uzgajaju na području Gruda i Ljubuškog. Od faune veliki značaj imaju manji sisavci kao što su lisice, kuna zlatica i bjelica, zec, divlja svinja, jazavac, vuk, te od većih mrki medvjed (na Čvrnici) koji je zbog nepostojanja zaštite pred istrebljenjem.

3.1.1.5. Zaštićena prirodna područja

Zaštićena područja predstavljaju važan atrakcijski faktor u turističkoj ponudi nekog prostora, te je turizam u zaštićenim područjima sve važniji oblik turizma. Glavni razlog osnivanja zaštićenih područja je očuvanje nekog tipa biofizičkog procesa ili stanja kao što su: divlja

populacija, sredina, prirodni pejzaži ili kulturno-povijesne vrijednosti (Stojanović, 2005). Na prostoru županije nalazi se 14 lokaliteta i područja koja nose određeni stupanj zaštite (tab. 1.). Najviši stupanj zaštite ima Park Prirode Blidinje koji se nalazi u središnjem dijelu zone visokih planina Bosne i Hercegovine i obuhvaća područje planinskih masiva Vrana i Čvrsnice koje povezuje udolina Dugog polja, na čijem se južnom dijelu nalazi jezero Blidinje. Park zauzima 358 km² i prostire se područjem triju županija: Hercegovačko-neretvanske, Zapadnohercegovačke i Herceg-bosanske, od čega Zapadnohercegovačkoj pripada 90 km² (oko 25 %) (JP „Park prirode Blidinje“ i dr., 2019). „Vrijednosti Parka prirode Blidinje, prema mišljenjima turista i stanovnika, su prirodne ljepote krajolika, prije svega, šuma, pašnjaka, voda. Kao glavne vrijednosne značajke područja ističu se čista priroda, endemične biljne svojte, bogatstvo autohtone divljači, geološka raznolikost, te iznimno kulturološko nasljeđe, pri čemu se naglašavaju nekropole stećaka i staje. A najčešće koriste Park za različite oblike rekreacije: šetnje prirodom, skijanje, planinarenje, fotografiranje, zmajarenje (paraglajding) i dr.“ (JP „Park prirode Blidinje“ i dr., 2019, 90).

Tab. 1. Zaštićena prirodna područja u Zapadnohercegovačkoj županiji

Redni broj	Naziv	Općina/Grad	Kategorija
1.	Blidinje	Posušje	park prirode
2.	Šumsko područje "Masna Luka" na Čvrsnici	Posušje	upravljani prirodni rezervat
3.	Sedrena područja oko slapova Kravice	Ljubuški	geološki spomenik prirode
4.	Blidinje jezero (Čvrsnica)	Posušje	geomorfološki spomenik prirode
5.	Jezero Krenica	Grude	geomorfološki spomenik prirode
6.	Vrela Tihaljine kod Peć Mlina	Grude	geomorfološki spomenik prirode
7.	Vrelo i kanjon Lištice (Borak)	Široki Brijeg	geomorfološki spomenik prirode
8.	Vrelo Vrioštice u Vitini	Ljubuški	geomorfološki spomenik prirode
9.	Slapovi Kočuša na rijeci Trebižat	Ljubuški	geomorfološki spomenik prirode
10.	Slapovi Kravica na rijeci Trebižat	Ljubuški	geomorfološki spomenik prirode
11.	Slapovi Bučine na Trebižatu	Ljubuški	geomorfološki spomenik prirode
12.	Pećina Hardomilje	Ljubuški	geomorfološki spomenik prirode
13.	Pećina Vrbine kod Kongore	Grude	geomorfološki spomenik prirode
14.	Pravačeva pećina kod vrela Lištice	Široki Brijeg	geomorfološki spomenik prirode

Izvor: autor prema Varišćić, 2008, Kunst, 2019

3.1.2. Društveno-geografski faktori

Za turističku djelatnost su, osim prirodnih, značajni i antropogeni elementi životne sredine, koji za razliku od prirodnih resursa, koji pogoduju razvoju rekreativnih vrsta turizma antropogeni

resursi potiču kulturna i manifestacijska turistička kretanja (Kadušić i dr., 2019). Društveno-geografski faktori u županiji će biti predstavljeni kroz kulturno-povijesne spomenike i kulturne ustanove, kulturu života i rada, te manifestacije.

3.1.2.1. Kulturno-povijesni spomenici i kulturne ustanove

Tisućljetna povijesna zbivanja na ovom području ostavili su obilje kulturno-povijesnih spomenika. Od kulturno-povijesnih spomenika posebnu turističku važnost imaju arheološka nalazišta iz različitih povijesnih razdoblja, spomeničke cjeline, te pojedinačni sakralni objekti. Neka od najpoznatijih arheoloških nalazišta su Ravlića pećina (Grude) koja je bila naseljena u neolitikumu, prapovijesna gradina Obzidine (Ljubuški), antički vojni logor na Gračinama na Humcu (Ljubuški) koji je ujedno i nacionalni spomenik BiH, te iz srednjeg vijeka razne nekropole sa stećcima od kojih je najpoznatija nekropola u Bijači kod Ljubuškog koja je pod zaštitom UNESCO-a kao dio svjetske baštine koja je upisana zajedno s nekropolama u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori (URL 11, URL 12). Od spomeničkih cjelina veliku vrijednost ima Stari grad Ljubuški koji se nalazi na brdu Buturovica iznad današnjeg naselja Ljubuškoga, a od pojedinačnih sakralnih objekata veliku važnost imaju dva samostana, Franjevački samostan s crkvom u Širokom Brijegu i Franjevački samostan s crkvom na Humcu, te Džamija Ali-Bega Kapetanovića kao nacionalni spomenik BiH (URL 13). U županiji postoji 56 muzeja i zbirki muzejskih institucija, te 7 knjižnica i 2 kulturna doma od kojih posebno valja izdvojiti: Franjevački muzej – galerija uz Samostansku riznicu i Biblia pauperum u Širokom Brijegu, Franjevački muzej - zbirka „U kući oca mojega“ u Posušju, Franjevački muzej - zbirka sv. Ante Padovanskog i na Humcu zbog predmeta koji se čuvaju u njima, a najpoznatija je Humačka ploča koja spada među najstarije spomenike pismenosti u Bosni i Hercegovini (Kunst, 2019).

3.1.2.2. Kultura života i rada, manifestacije

Što se tiče kulture života i rada u županiji, ona je prepoznata prvenstveno kroz folklor i tradicionalno graditeljstvo. Od folkloru najpoznatija je ganga, hrvatska tradicionalna narodna pjesma, a u tradicionalno graditeljstvo spadaju stare kamene kuće i suhozidi. Također veliku važnost imaju i gastronomija i vinarstvo prvenstveno kroz autohtone proizvode. Od gastronomske ponude najpoznatiji su pršut, raštika, sir iz mijeha, a u vinarstvu su poznate, već spomenute, sorte žilavka i blatina. Od kulturnih manifestacija koje imaju veliki turistički potencijal i koje su već postigle međunarodnu reputaciju mogu se izdvojiti: Festival amaterskog stvaralaštva „West Herzegovina Fest“ u Širokom Brijegu, Mediteran Film Festival u Širokom Brijegu, Natjecanje u kuhanju raštike „Raštikijada“ u Grudama, te Festival klapske pisme u

Posušju, dok su najvažnija vjerska događanja: Velika Gospa u Širokom Brijegu i Posušju (kolovoz), te Sv. Ante u Ljubuškom (lipanj) (Kunst, 2019).

3.2. Komunikacijski faktori

Pod komunikacijske faktore se podrazumijeva dostupnost turističkih destinacija, kroz sve vrste prometa, s emitivnim tržištima. Za uspjeh i razvoj turizma neke destinacije ili šireg prostora izuzetno je važna dobra prometna povezanost, jer bolja prometna povezanost doprinosi atraktivnosti područja. Na prostoru županije se nalazi 107 km magistralnih cesta, 148 km regionalnih prometnica, 1 000 km lokalnih cesta, također kroz Ljubuški prolazi i dio autoceste Vc koja se veže na Jadransko-Jonski koridor u Republici Hrvatskoj preko međunarodnog graničnog prijelaza Bijača (Kunst, 2019). A uslijed blizine autoceste Zagreb - Split - Ploče u Republici Hrvatskoj može se reći da je županija relativno lako dostupna i dobro povezana s nekoliko velikih turistički-emitivnih tržišta, što će se još poboljšati izgradnjom Mostar – granica s Republikom Hrvatskom (Kunst, 2019). Što se tiče zračnog prometa, u županiji na postoji niti jedna zračna luka, ali se u blizini, u krugu od 150 km, nalaze četiri, i to Zračna luka Mostar, Zračna luka Sarajevo, Zračna luka Dubrovnik, Zračna luka Split, čime je omogućena cjelogodišnja povezanost s emitivnim područjima.

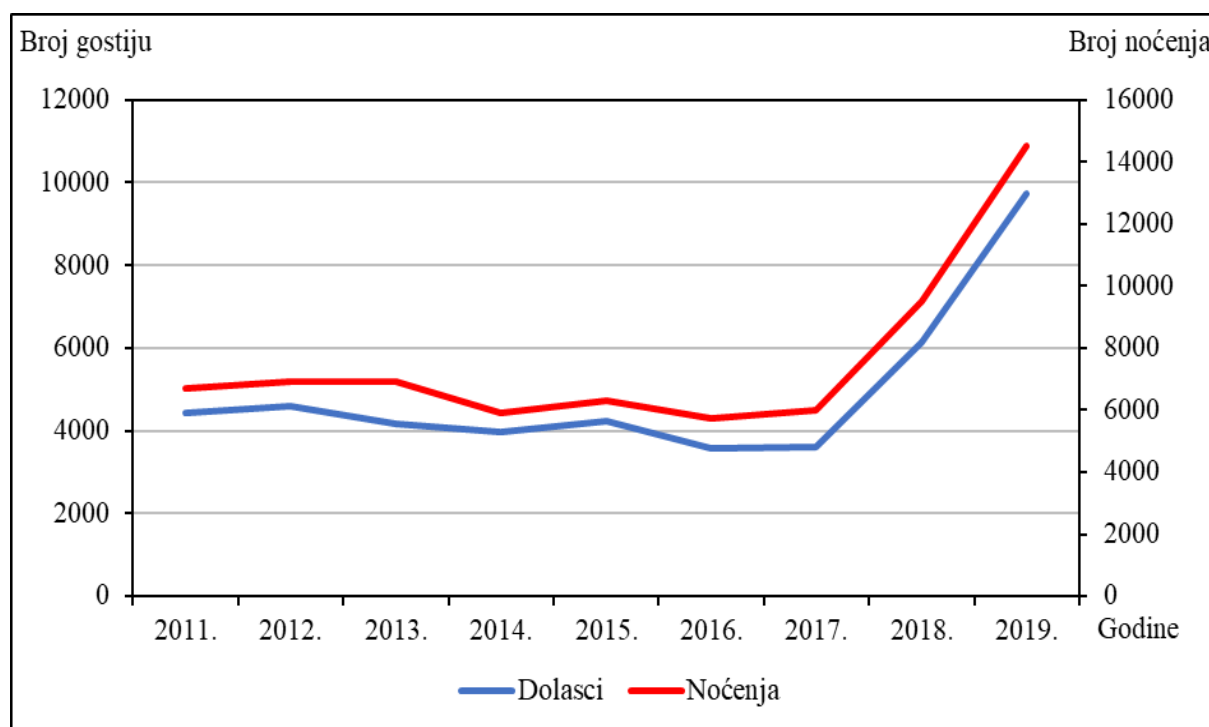
3.3. Receptivni faktori

Receptivni faktori namijenjeni su prihvatu turista, a u županiji se odnose prvenstveno na komercijalne objekte kao što su hoteli i moteli, te na nekomercijalne objekte kao što su vikendice. Na području Županije Zapadnohercegovačke djeluje 9 komercijalnih smještajnih objekata od čega su 4 hotela i 5 motela (Kunst, 2019). „Pored hotela i motela u Županiji postoji i određen broj objekata koji nude smještaj u kategoriji apartmani, pansioni, vikendice, kuće za odmor i slično, ali još uvijek veći dio njih nije registriran, te je teško utvrditi njihov točan broj. Iako je riječ o smještajnim objektima različite vrste i/ili kategorije, cijene dvokrevetnih soba su, u pravilu, vrlo povoljne i kreću se na razini od oko 25 – 30 eura kad je riječ o hotelskim objektima i motelima kategorije 3*, odnosno 40 – 65 eura kad je riječ o hotelima s 4*.“ (Kunst, 2019). Osim smještajnih kapaciteta Županiju Zapadnohercegovačku karakterizira i izrazito velik broj restorana, ali i svadbenih salona koji cijenom privlače i mladence iz Hrvatske (URL 14).

4. TURISTIČKI RAZVOJ ŽUPANIJE

Turizam je relativno mlada gospodarska djelatnost u Zapadnohercegovačkoj županiji, koja se počela razvijati tek zadnjih desetak godina. Intenzivniji i sustavniji razvoj turizma počinje tek 2019. godine donošenjem Zakona o turizmu i izradi Strategije razvitka turizma u Zapadnohercegovačkoj županiji. Isto tako Županija Zapadnohercegovačka segmentu turizma, a osobito u sferi njegovog statističkog praćenja i promocije, još uvijek nije dovoljno dobro organizirana, te trenutno nema funkcionalni ured Turističke zajednice (Kunst, 2019). Statističke podatke za turističke dolaske i noćenja na razini županija je moguće pratiti tek od 2011. godine, zbog toga će u ovom radu podaci za turističke dolaske i noćenja biti prikazani od te godine. „Neovisno o statistički registriranim turističkim dolascima i noćenjima, za pretpostaviti je da je na području Županije Zapadnohercegovačke ostvaren i značajan broj dolazaka i noćenja koja nisu statistički registrirana.“(Kunst, 2019, 19).

Prema podacima o broju dolazaka, kao što slika 3 prikazuje, vidljivo je da se broj kreće između 3500 i 4500 sve do 2018. kada dolazi do skoka u dolascima. U 2018. godini je, u odnosu na 2017. godinu, bilo 70 % više dolazaka, a razlog skoka u dolascima treba gledati kao dio sveukupnog rasta dolazaka u cijeloj Bosni i Hercegovini koja je 2018. godine imala 12,1 % više dolazaka nego godinu ranije (BHAS, 2019). Isto tako u 2018. godini je obnovljen i ponovno otvoren hotel „Bigeste“ u Ljubuškom kao rezultat sve veće potražnje za smještajem.



Sl. 3. Turistički dolasci i noćenja u Zapadnohercegovačkoj županiji 2011.-2019.

Izvor: autor prema URL 1

Isto kao i kod dolazaka, noćenja su imala sličan rast od 2018., a ono je iznosilo 59 %. Iz broja dolazaka i noćenja moguće je doći do podatka o prosječnom boravku, a on je 2019. iznosio 1,49 dana što je zanemarivo manje u odnosu na 2011. kada je prosječni boravak iznosio 1,51 dan (tab. 2.). Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je županija izletnička, odnosno tranzitna destinacija prema važnijim destinacijama kao što su Međugorje i Mostar.

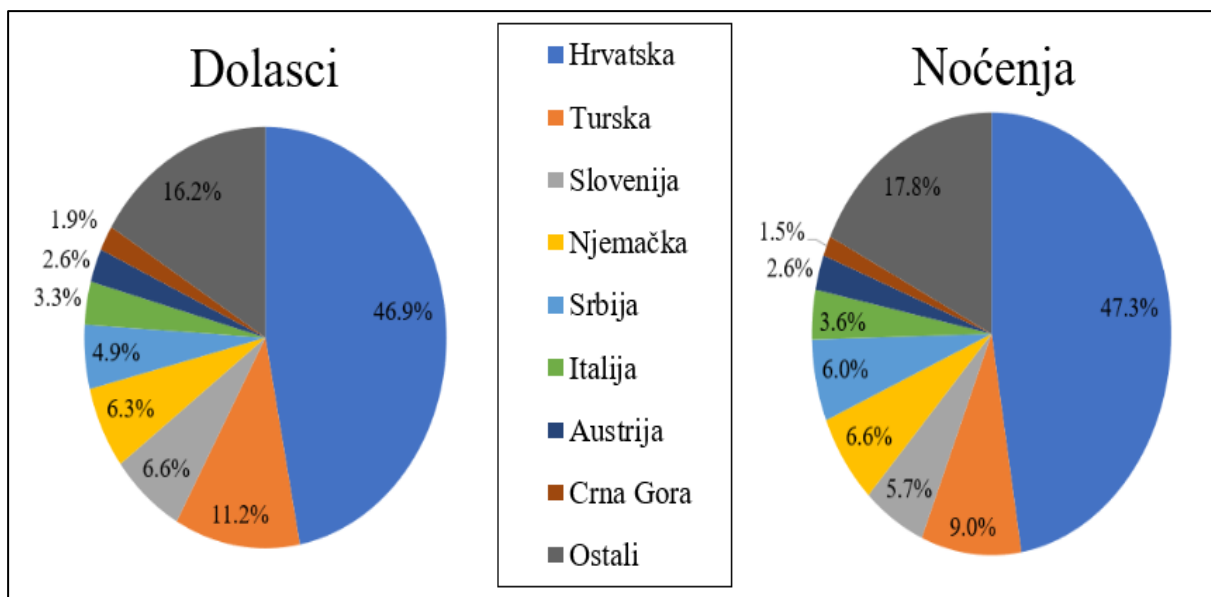
Tab. 2. Dolasci, noćenja i prosječan boravak turista u Zapadnohercegovačkoj županiji 2011.-2019.

Godina	Dolasci					Noćenja					Prosječni boravak
	Ukupno	Domaći		Strani		Ukupno	Domaći		Strani		
		Broj	Udio	Broj	Udio		Broj	Udio	Broj	Udio	
2011.	4428	1375	31.1%	3053	68.9%	6695	1846	27.6%	4849	72.4%	1.51
2012.	4599	1576	34.3%	3023	65.7%	6900	2276	33.0%	4624	67.0%	1.50
2013.	4153	1417	34.1%	2736	65.9%	6908	2125	30.8%	4783	69.2%	1.66
2014.	3972	1317	33.2%	2655	66.8%	5916	1687	28.5%	4229	71.5%	1.49
2015.	4231	1452	34.3%	2780	65.7%	6326	1839	29.1%	4487	70.9%	1.50
2016.	3564	1426	40.0%	2135	59.9%	5724	1958	34.2%	3766	65.8%	1.61
2017.	3614	1318	36.5%	2296	63.5%	5984	1841	30.8%	4143	69.2%	1.66
2018.	6134	2508	40.9%	3626	59.1%	9517	3243	34.1%	6274	65.9%	1.55
2019.	9740	3400	34.9%	6340	65.1%	14513	5046	34.8%	9467	65.2%	1.49

Izvor: autor prema URL 1

Gledajući po strukturi dolazaka i noćenja (tab. 2.), većinu čine strani gosti čiji se udio mijenja od godine do godine. Najveći udio stranih dolazaka je bio 2011. godine kada je činio 68,9 %, a najmanji je bio 2018. godine, a tada je iznosio 59,1 %. A kod strukture noćenja vidljiva je dominacija stranih turista koji čini 2/3 ukupnih noćenja. Razlozi velikog broja noćenja stranih turista je prvenstveno blizina Međugorja, odnosno jeftinijem smještaju u Ljubuškom od onog u Međugorju koji je od Međugorja udaljen svega 10-ak kilometara.

Gledajući dolaske i noćenja stranih turista prema zemlji prebivališta najvažnije emitivno područje županije u 2019. godini je bila Hrvatska, koja je činila gotovo polovicu dolazaka stranih turista (46,9 %). Zatim slijede Turska, Srbija, Slovenija, te Njemačka (sl. 4.). Slična situacija je i kod noćenja, samo što je Srbija zamijenile mjesto sa Slovenijom i Njemačkom, odnosno treće mjesto zauzima Slovenija, četvrto Njemačka, a peto Srbija (sl. 4.). Prvo mjesto Hrvatske nije neobičan zbog dobre povezanosti i dostupnosti županije stanovnicima Hrvatske, te cijeli ovaj prostor danas predstavlja važnu izletničku destinaciju za turiste, ali i stanovništvo iz susjedne Splitsko-dalmatinske županije u Republici Hrvatskoj.

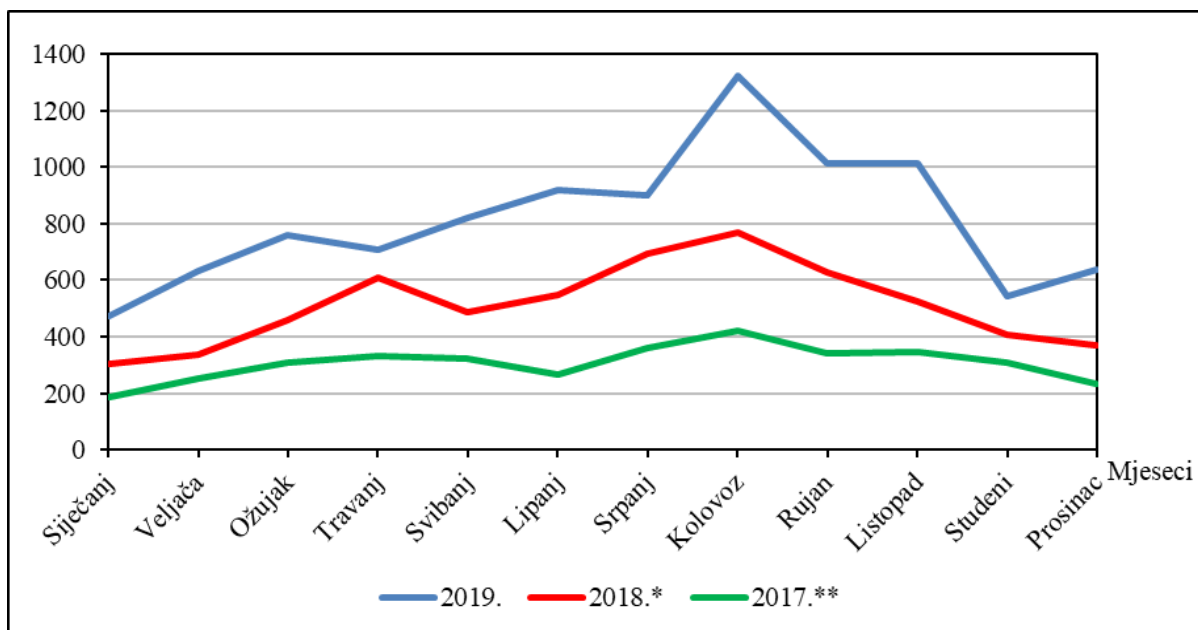


Sl. 4. Strani dolasci i noćenja prema zemlji prebivališta u Zapadnohercegovačkoj županiji u 2019. godini

Izvori: autor prema URL 15

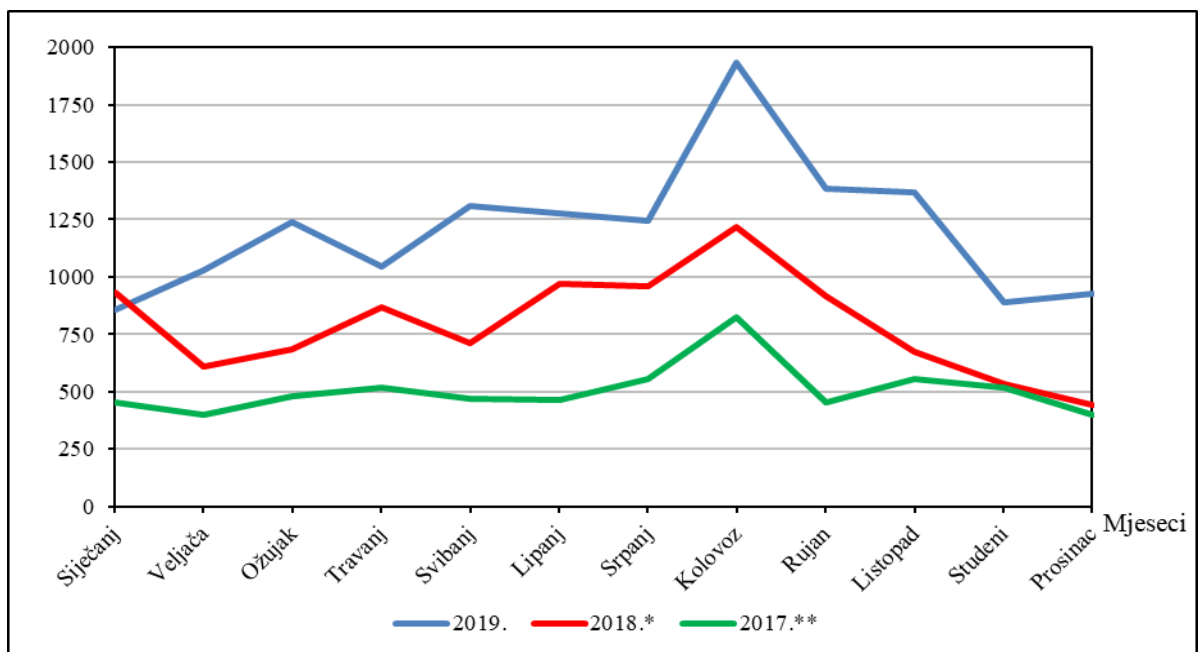
Iz mjesečnih podataka o broju dolazaka i noćenja turista za 2017., 2018. i 2019. godinu vidljivo je kako se najveći broj dolazaka i noćenja ostvaruje u kolovozu (sl. 5. i sl. 6.). Razlog većeg prometa u ljetnim mjesecima od ostatka godine, naročito u kolovozu, je taj što je turizam orijentiran, odnosno gotovo svi oblici turizma (npr. kulturni turizam, sportsko-rekreacijski turizam), upravo na to razdoblje godine. Iz ovoga se može zaključiti da županiju karakterizira određena sezonalnost turizma. A kao još jedan razlog sezonalnosti može se smatrati i položaj županije kao izletničke destinacije za turiste iz Splitsko-dalmatinske županije, koju većinu turista posjećuje u ljetnim mjesecima.

Također treba spomenuti da većina objekata koji pružaju usluge, smještajni i ugostiteljski, rade tijekom cijele godine, što znači da postoji interes potražnje, naročito lokalnog stanovništva i da trenutačni razvoj turizma ne zahtjeva proširivanje ponude za vrijeme ljeta.



Sl. 5. Turistički dolasci po mjesecima u Zapadnohercegovačkoj županiji u 2017., 2018., 2019. (*Nema podataka za kolovoz 2018. za Grude, **nema podataka za 2017. za Posušje)

Izvor: autor prema URL 15



Sl. 6. Turistička noćenja po mjesecima u Zapadnohercegovačkoj županiji u 2017., 2018., 2019. (*Nema podataka za kolovoz 2018. za Grude, **nema podataka za 2017. za Posušje)

Izvor: autor prema URL 15

Što se tiče rasporeda pokazatelja turističke potražnje i turističke ponude u 2019. godini po jedinicama lokalne samouprave vidljiva je dominacija grada Ljubuškog, čineći oko 60 % ukupnog broja dolazaka i noćenja u županiji, te većinu registriranih postelja (tab. 3., tab. 4.). Ipak prosječan boravak u Ljubuškom je jako kratak i iznosi svega 1,5 dan, što prikazuje da je Ljubuški ipak izletnička destinacija koja turiste, većinom iz Hrvatske, privlači prirodnom baštinom (prvenstveno već spomenutim slapovima), te blizinom Međugorja. Kratak prosječni boravak imaju i ostale jedinice lokalne samouprave, izuzev općine Grude u kojoj je prosječni boravak 4 dana. Iz ovih podataka je vidljivo da je turizam u ovom području tek u razvoju i da su ovo destinacije za tranzitni, odnosno izletnički turizam koji je se temelji na sportsko-rekreacijskim aktivnostima od planinarenja, biciklizma, kupanja, pa sve do raftinga i penjanja po stijenama. A kao nadopuna prirodnoj baštini mogu se uvrstiti i razne manifestacije.

Tab. 3. Smještajni kapaciteti po gradovima/općinama Zapadnohercegovačke županije u 2019.

Grad/općina	Smještajni kapacitet	Hoteli i sličan smještaj	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	Kampovi i prostori za kampiranje	Ostali smještaj	Ukupno
Grude	sobe	22	-	-	-	22
	postelje	50	-	-	-	50
Ljubuški	sobe	40	54	-	-	94
	postelje	76	110	-	-	186
Posušje	sobe	-	-	-	15	15
	postelje	-	-	-	30	30
Široki Brijeg	sobe	33	-	-	-	33
	postelje	69	-	-	-	69

Izvor: autor prema URL 16

Tab. 4. Dolasci i noćenja po gradovima/općinama Zapadnohercegovačke županije u 2019.

Grad/općina	Dolasci			Noćenja			Prosječni boravak
	Ukupno	Strani	Domaći	Ukupno	Strani	Domaći	
Grude	187	91	96	742	338	404	4.0
Široki Brijeg	2258	717	1541	3644	1097	2547	1.6
Ljubuški	5965	1657	4308	8797	2676	6121	1.5
Posušje	1330	935	395	1330	935	395	1.0

Izvor: autor prema URL 16

5. SWOT ANALIZA TURIZMA

Na osnovu faktora razvoja i prikaza razvoja turizma u županiji, uz korištenje Strategije razvitka turizma Županije Zapadnohercegovačke za razdoblje 2020. - 2027. godine napravljena je SWOT analiza turizma.

5.1. Snaga (eng. *Strengths*)

Glavna snaga za razvoj turizma je lijepa i očuvana prirodna baština, od kojih je određeni broj pod određenom zaštitom države, te ugodna klima što omogućava razvoj turističkih proizvoda posebnih interesa, osobito u sferi „outdoor“ i „activity based“ turizma (Kunst, 2019). Velikom snagom se može smatrati i vrlo dobar geografski položaj te prometna povezanost županije s glavnim emitivnim tržištima, te jednim od glavnih destinacija u državi, Međugorjem i Mostarom. Također kao snaga se može smatrati i veliki broj restorana i kafića koji rade cijele godine što poboljšava turističku ponudu.

5.2. Slabosti (eng. *Weaknesses*)

Kao glavna slabost se nameće neadekvatna valorizacija prirodnih i kulturnih resursa u turističke svrhe, te nedostatak smještajnih kapaciteta (Kunst, 2019). Nedostatak razvojne vizije i nefunkcioniranje turističke zajednice dovodi do nemogućnosti praćenja stanja u turizmu, niti mogućnosti brendiranja županije kao turističke destinacije. A kao rezultat ovoga, došlo je do nedostataka osposobljenih pojedinaca za destinacijski menadžment, te nepostojanje turističkih informacijskih centara.

5.3. Prilike (eng. *Opportunities*)

Glavne prilike za daljnji razvoj i poboljšanja turističke ponude su sve veća zainteresiranost stanovništva za bavljenje turizmom i porast razine javne svijesti o potrebi pojačane zaštite i očuvanja okoliša (Kunst, 2019). Tu se mogu istaknuti i uključivanje (revitaliziranih) seoskih domaćinstava u turističku ponudu, „projekt brendiranja“ Zapadnohercegovačke županije kao cikloturističke destinacije uređenjem staza i na kraju dobrom suradnjom s obližnjim jedinicama lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj (Kunst, 2019).

5.4. Prijetnje (eng. *Threats*)

Među glavne opasnosti turizma treba uvrstiti devastacija i/ili zapuštanje prirodne resursne osnove i nebrigu za materijalnu kulturnu baštinu (Kunst, 2019). Od ostalih opasnosti treba spomenuti nedostatak interesa turističke potražnje za Federacije Bosne i Hercegovine i Županije Zapadnohercegovačke, nepovjerenje privatnog sektora u stabilnost političkog sustava

i nastavno na to, odlazak mladih i visokoobrazovanih osoba iz županije koji mogu pridonijeti ne samo turističkom razvoju, već i ukupnom razvoju Zapadnohercegovačke županije.

Tab. 5. SWOT analiza turizma Zapadnohercegovačke županije

SNAGA	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Ljepota, raznolikost i očuvanost krajolika • Ugodna klima • Dobra cestovna povezanost • Velik broj restorana i kafića • Blizina Međugorja i Mostara 	<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvatna valorizacija prirodnih i kulturnih resursa u turističke svrhe • Nedostatak uslužnih sadržaja na turistički atraktivnim lokacijama • Nedostatak razvojne vizije • Nefunkcioniranje sustava Turističke Zajednice • Nedostatak smještajnih kapaciteta • Manjak osposobljenih pojedinaca za destinacijski menadžment • Nepostojanje turističkih informacijskih centara
PRILIKE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Porast razine javne svijesti o potrebi pojačane zaštite i očuvanja okoliša • Zainteresiranost stan. za turizam • Uključivanje (revitaliziranih) seoskih domaćinstava u turističku ponudu • Suradnja s obližnjim jedinicama lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj 	<ul style="list-style-type: none"> • Devastacija i/ili zapuštanje prirodne resursne osnove • Nebriga za materijalnu kulturnu baštinu • Nedostatak interesa turističke potražnje za Federacije Bosne i Hercegovine i Županije Zapadnohercegovačke • Nepovjerenje privatnog sektora u stabilnost političkog sustava • Odlazak mladih i visokoobrazovanih osoba iz Županije

Izvor: autor prema Kunst, 2019

6. ZAKLJUČAK

Iako Županija ima jako kratku povijest turističkog razvoja, analizom prirodne i društvene atrakcijske osnove Zapadnohercegovačke županije može se zaključiti da promatrano područje posjeduje potencijal za razvoj turističke djelatnosti, a tome pogoduje i dobar prometno-geografski položaj i blizina glavnih emitivnih tržišta. A kao glavni problem predstavlja nedovoljni broj smještajnih kapaciteta svih kategorija, ali i nedostatak institucionalnog praćenja stanja turističkog razvoja, kao i promoviranja županije. Kao glavni resurs županije ističe se očuvana i raznolika prirodna baština, od kojih su najbolje valorizirani Park prirode Blidinje, slapovi Kravice, te izvor rijeke Tihaljine s Ravlića pećinom, koja je nadopunjena raznim manifestacijama i događajima. Analizom statističkih podataka za turističke dolaske i noćenja vidljiv je sve veći turistički promet koji je naglo narastao 2018. godine porastom od za 70%, ali uz još uvijek kratak prosječni boravak. A po strukturi dolazaka i noćenja po zemljama, najviše je turista iz Hrvatske što uz podatak o prosječnom boravku ukazuje na dominaciju izletničke komponente turizma. SWOT analizom su utvrđene snage i slabosti dosadašnjeg razvoja, ali i prilike i opasnosti koje bi mogle utjecati na budući razvoj. Kako bi se potencijal u što većoj mjeri iskoristio potrebno je poticati izgradnju novih smještajnih objekata, proširivanje turističke ponude i uspostavu funkcionalne turističke zajednice. Na osnovu svega prikazanog, može se zaključiti da je turizam u Zapadnohercegovačkoj županiji u ranoj fazi razvoja.

LITERATURA

- Đug, S., Škrijelj, R., 2009: *Biogeografija*, Prirodno-matematički fakultet Sarajevo, Sarajevo
- Galić, J., 2015: *Demografski problemi Zapadnohercegovačke županije i njihov uticaj na morfološko-funkcionalne promene naselja*, Disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet.
- Glamuzina, N., Madžar, I., Putica, J., 2017: Regionalni aspekt suvremenoga turističkoga razvoja Bosne i Hercegovine, *Hrvatski geografski glasnik* 79 (1), 61-79.
- Kadušić, A., Smajić, S., Mešanović, Dž., 2018: *Turistička geografija: fizičkogeografske i društvenogeografske osnove turizma*, OFF-SET Tuzla, Tuzla.
- Kunst, I., 2019: *Strategija razvitka turizma Županije Zapadnohercegovačke za razdoblje 2020. - 2027. godine*, Institut za turizam, Zagreb.
- Kustura, E., 2016: Obilježja krškog reljefa Zapadnohercegovačke županije, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 3 (5), 131-140.
- Lepirica, A., 2005: Geodiverzitet planine Čvrsnice, *Fondeko svijet* 19.
- Radoš, D., 2017: Povijest nastanka Blidinjskog jezera (Bosna i Hercegovina), *Geoadria* 22 (1), 1-40.
- Stojanović, N., 2005: Konzervacija i turizam u zaštićenim područjima, *Glasnik Šumarskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci* 4, 91-114.

IZVORI

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (BHAS), 2019: STATISTIKA TURIZMA Kumulativni podaci, januar – decembar 2018., Saopćenje, Sarajevo.
- Federalni hidrometeorološki zavod (FHMZ), 2019: Atlas klime, <http://atlasklime.fhmzbih.gov.ba/bs/climate/atlas> (1.8.2020.).
- JP „Park Prirode Blidinje“, Regionalni centar za zaštitu okoliša za Centralnu i Istočnu Evropu; Ured za Bosnu i Hercegovinu, Centar za ekologiju, obrazovanje i održivi razvoj, 2019: Nacrt Plana upravljanja za Park prirode Blidinje (2020.-2030.), http://bih.rec.org/documents/news/PLAN_UPRAVLJANJA_BLIDINJE_-_NOVI_FINALNI_DOKUMENT.pdf (10.8.2020.)

- URL 1 - Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Turizam, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763> (23.8.2020.).
- URL 2 - Federalni zavod za statistiku: Zapadnohercegovački kanton u brojkama 2016, www.fzs.ba (20.8.2020.).
- URL 3 - Federalni zavod za statistiku: Zapadnohercegovački kanton u brojkama 2017, www.fzs.ba (20.8.2020.).
- URL 4 - Federalni zavod za statistiku: Zapadnohercegovački kanton u brojkama 2018, www.fzs.ba (20.8.2020.).
- URL 5 - Federalni zavod za statistiku: Zapadnohercegovački kanton u brojkama 2019, www.fzs.ba (20.8.2020.).
- URL 6 - Federalni zavod za statistiku: Zapadnohercegovački kanton u brojkama 2020, www.fzs.ba (20.8.2020.).
- URL 7 - Planinarenje.ba: Vrhovi preko 2000 mnv, <https://planinarenje.ba/2000-plus/vrhovi-2000/> (5.8.2020.).
- URL 8 - Grude-online.info: Obnovljena Ravlića pećina, otvoren Zip line kojim letite 100 km/h – nova turistička atrakcija Hercegovine, <https://www.grude-online.info/obnovljena-ravlica-pecina-otvoren-zip-line-kojim-letite-100-km-h-nova-turisticka-atrakcija-hercegovine/> (18.8.2020.).
- URL 9 - Kravica.ba: Vodopad Kravica - Oaza u kamenu, <http://www.kravica.ba/hr/o-nama-2/kravica-prirodna-rijetkost.html> (9.8.2020.).
- URL 10 - Općina Posušje: Turistički potencijali, <https://www.opcina-posusje.ba/turisticki-potencijali/> (9.8.2020.).
- URL 11 - Turistički klaster Hercegovina: Avanturistički park Peć Mlini, <http://www.tkh.ba/2019/10/21/avanturisticki-park-pec-mlini/> (9.8.2020.).
- URL 12 - Hercegovački arheološki portal: Lokaliteti, <https://arheohercegovina.com/category/lokaliteti/> (16.8.2020.).
- URL 13 - Državna komisija za suradnju sa UNESCO-m: Stećci - srednjevjekovni nadgrobni spomenici, <http://unescobih.mcp.gov.ba/spomenici/Default.aspx?id=14274> (16.8.2020.).

URL 14 - Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: Nacionalni spomenici,
http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1 (16.8.2020.)

URL 15 - Posušje.net: Vjenčaju se u Hrvatskoj, feštaju u Hercegovini,
<https://posusje.net/vjenčaju-se-u-hrvatskoj-festaju-u-hercegovini/> (18.8.2020.).

URL 16 - Federalni zavod za statistiku: Dolasci i noćenje turista u FBiH po zemljama, općinama, godinama i mjesecima, http://www.px-web.fzs.gov.ba/pxweb/bs-Latn-BA/Turizam%20-%20Tourism/Turizam%20-%20Tourism_Dolasci%20i%20no%20c4%87enje%20turista%20-%20Tourist%20arrivals-nights/Dolas%20i%20noc%20tur%20uFBiH%20po%20zemlj%20Opc%20g%20i%20m%202019.px/?rxid=ec107646-726f-420d-a205-0020b427dcb4 (20.8.2020.).

URL 17 - Federalni zavod za statistiku: Kapacitet turističkih objekata po općinama, vrsti TO, godinama i mjesecima, http://www.px-web.fzs.gov.ba/pxweb/bs-Latn-BA/Turizam%20-%20Tourism/Turizam%20-%20Tourism_Kapaciteti%20turisti%20c4%8dkih%20objekata%20-%20Capacity%20of%20tourist%20facilities/Tab3%20Kap%20TO%20po%20opcina%20vrsti%20god%20i%20m%202019.px/?rxid=84d8a7b8-7601-4aa7-8f91-2781b9c7f809 (22.8.2020.).

Varišić, A., 2008: *ZAŠTITA PRIRODE / Međunarodni standardi i stanje u BiH*, Udruženje za zaštitu okoline Zeleni – Neretva Konjic, Konjic.

POPIS SLIKA I TABLICA

Sl. 1. Položaj i administrativno-teritorijalni ustroj Zapadnohercegovačke županije.....	2
Sl. 2. Ravlića pećina kod Gruda.....	5
Sl. 3. Turistički dolasci i noćenja u Zapadnohercegovačkoj županiji 2011.-2019.....	10
Sl. 4. Strani dolasci i noćenja prema zemlji prebivališta u Zapadnohercegovačkoj županiji u 2019. godini.....	12
Sl. 5. Turistički dolasci po mjesecima u Zapadnohercegovačku županiju u 2017., 2018., 2019.....	13
Sl. 6. Turistička noćenja po mjesecima u Zapadnohercegovačku županiju u 2017., 2018., 2019.....	13
Tab. 1. Zaštićena prirodna područja u Zapadnohercegovačkoj županiji.....	7
Tab. 2. Dolasci, noćenja i prosječan boravak turista u Zapadnohercegovačkoj županiji 2011.-2019.....	11
Tab. 3. Smještajni kapaciteti po gradovima/općinama Zapadnohercegovačkoj županiji u 2019.....	14
Tab. 4. Dolasci i noćenja po gradovima/općinama Zapadnohercegovačke županije u 2019.....	14
Tab. 5. SWOT analiza turizma Zapadnohercegovačke županije.....	16